

Seminaria parkowe – działania na rzecz ratowania Europejskiego Dziedzictwa Kulturowego

Marek Liszewski, Franciszek Gospodarczyk

Park Seminars –
Efforts to Preserve
Europe's Cultural
Heritage

Słowa kluczowe: seminarium
parkowe, park zabytkowy,
rewaloryzacja, dziedzictwo kulturowe

Wprowadzenie

Po 1945 r. ze względu na wojenne zniszczenia i przemiany ustrojowe (zmiany własnościowe) na ziemiach polskich (i nie tylko) liczne obiekty pałacowo-parkowe zostały przez dziesięciolecia zapomniane i uległy, w większym bądź w mniejszym stopniu, destrukcji. Po przemianach w 1989 r., a zwłaszcza po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, pojawiły się szanse na uratowanie ocalałych zabytków dziedzictwa kulturowego. Dotyczy to także obiektów na tzw. Ziemiach Odzyskanych, które przypadły Polsce po układzie w Jałcie. Mimo że liczne na tym obszarze pałace, zamki i dwory są najczęściej spadkiem po niemieckich właścicielach, to obecnie na nas, jako gospodarzach tych ziem, ciąży obowiązek ratowania tego, co ocalało. Naszym zadaniem jest także przywrócenie do świetności obiektów zabytkowych, ponieważ są one świadectwem wspólnego europejskiego dziedzictwa kulturowego, z którego bierze się nasza polska tożsamość.

Mijają czasy, kiedy musieliśmy jako społeczeństwo zaspokoić w pierwszej kolejności nasze podstawowe potrzeby bytowe. Obecnie nadeszła pora, by zatroszczyć się również o nasze życie duchowe,

kulturalne, równie ważne dla prawidłowo rozwijającego się narodu. Niebagatelną rolę w tym względzie odgrywały tradycyjnie pałace i dwory, z ich zapleczem gospodarczym i parkowo-ogrodowym. Ich siła oddziaływania była (i wciąż jest), szczególnie mocna w ośrodkach oddalonych od głównych centrów kultury zlokalizowanych w dużych miastach. O znaczeniu tych obiektów dla lokalnej (i nie tylko) społeczności obecnie niech świadczą takie zespoły pałacowo-parkowe jak Mużaków (Lista UNESCO) czy Łomnica (Dolina Królów k. Jeleniej Góry).

Idea seminariów parkowych ma początek w d. NRD. W 1955 r. zawiązał się tam tzw. Centralny Aktyw Parkowy, złożony ze specjalistów, na czele z architektem krajobrazu Hermannem Schüttaufem (1890–1967). W latach 1960–1962 odbyły się w Weimarze pierwsze trzy takie seminaria. Początkowo były to spotkania fachowców i laików, którzy na wykładach i wizytacjach terenowych dyskutowali o koniecznych działaniach pielęgnacyjnych w parkach. Dopiero podczas seminarium parkowego w Wiesenburgu w 1976 r., obok wykładów i spacerów, miała miejsce po raz pierwszy także praca praktyczna [Schröder, Wecke 2013]. Sukces teoretyczny i praktyczny skłonił ówczesnych decydentów niemieckich do utworzenia w każdym okręgu NRD regionalnych aktywów parkowych, które miały za zadanie organizowanie seminariów parkowych na wzór przeprowadzonego

Key words: park seminar, historic park, renewal, cultural heritage

Introduction

After 1945, because of post-war deterioration and political changes in Poland and in the region that affected property ownership, many palace estates and grounds were abandoned or neglected for decades and lapsed into a state of disrepair to a greater or lesser degree. When Poland went through economic reforms in 1989, especially after joining the European Union, opportunities became available to preserve cultural heritage sites that had survived. This also applied to sites located in what was referred to as the recovered territory which Poland received as a result of the Yalta Conference. Despite the fact that most of the palaces, castles and mansions in this area are a legacy of the previous owners who were of German descent, the obligation to provide for whatever property has survived now falls under Polish jurisdiction. Poland has been given the task of restoring these historical sites to their former glory, since they represent a common European cultural heritage which has influenced Polish identity.

The times have passed when Polish people, as a society, were primarily focussed on satisfying basic physical needs. Now, there is greater value placed on the collective spiritual and cultural identity that is equally

important for a developing nation. In this respect, historic palaces, manors and estate grounds, parks and gardens, traditionally played a crucial role. These estates had in the past, and still have today, a great impact on communities that were far from the main cultural centres of large cities. The importance of such estates on the local community and beyond can be seen in Muskau (Mużaków), where the palace and park grounds are listed as a UNESCO World Heritage Site, or in Łomnica in what is known as the Kings' Valley near Jelenia Góra.

The concept of park seminars originated in the former German Democratic Republic. An association was set up in 1955 called the Central Park Community, with a group of specialists led by landscape architect Hermann Schüttauf (1890–1967). From 1960 to 1962, the city of Weimar hosted three of the first such seminars of this kind. In the beginning these meetings brought together experts and non-professionals at lectures and park tours to discuss the necessity of conservation activities. The park seminar in 1976 in Wiesenburg for the first time featured hands-on activities in addition to the lectures and park walks [Schröder, Wecke 2013]. The success of both the concept and the actual events persuaded the German authorities in those days to establish regional park communities in all provinces of the GDR to run park seminars like those held in Wiesenburg. By 1989, numerous park seminars had been con-

ducted in every region of the GDR. After the reunification of Germany, the practice of holding park seminars was continued only in the Dresden province under the guidance of Rudolf Schröder, who was a director of the Dresden Botanical Garden at that time. In cooperation with the Association for the Preservation of Saxon Heritage, Schröder organised park seminars all over Saxony [Schröder, Wecke 2013]. The Saxon park seminars inspired similar events in other regions, as well as in West Germany at the Eutin Castle Park, in Brandenburg (Branitz) and Saxony-Anhalt, in the Czech Republic at Dobřenice and also in Poland at parks on historic estates in Muskau, Morawa, Brody, Kliczków, and Hłowa Żagańska. In some places, such as Brody, Kromlau, Wolkenburg or Morawa, park seminars have become a tradition. At the end of October, the 6th International Park Seminar was held in Brody.

The aim of this paper is to promote the idea of park seminars in Poland, with emphasis on Lower Silesia. This type of social initiative can bring tangible benefits to the preservation of valuable historic sites.

Park seminars in Brody

The town of Brody, which was formerly known as Pforten, belonged to Germany until 1945. The Brody area encompasses the palace, the estate grounds, the town and the cultural landscape extending as far

w Wiesenburgu. Do 1989 r. odbyły się liczne seminaria parkowe we wszystkich okręgach NRD. Po zjednoczeniu Niemiec idea seminariów parkowych była kontynuowana jedynie w okręgu drezdeńskim, pod kierunkiem Rudolfa Schrödera, ówczesnego kierownika technicznego Ogrodu Botanicznego w Dreźnie. Schröder wraz ze Stowarzyszeniem Ochrony Tradycji Saksońskiej organizował seminaria parkowe w całej Saksonii [Schröder, Wecke 2013]. Następnie uczestnicy przenosili ideę saksońskich seminariów parkowych do swoich regionów. W międzyczasie seminaria odbyły się już w Niemczech Zachodnich (Park Przypałacowy Eutin), Brandenburgii (Branitz) oraz Saksonii-Anhalt, w Czechach (Dobřenice) i przede wszystkim także w Polsce (Park Mużakowski, Morawa, Brody, Kliczków, Iłowa Żagańska). W niektórych miejscowościach, takich jak Brody, Kromlau, Wolkenburg, Morawa, seminaria parkowe stają się tradycją. W Brodach pod koniec października odbyło się już IV Międzynarodowe Seminarium Parkowe.

Celem pracy jest rozpropagowanie idei seminariów parkowych w Polsce, szczególnie na Dolnym Śląsku. Ta forma aktywności społecznej może przynieść wymierne korzyści dla uratowania cennych obiektów zabytkowych przed ich degradacją.

Seminaria parkowe w Brodach

Brody do 1945 r. należały do Niemiec (d. Pforten). Kompleks tworzą: pałac, park przypałacowy, miasto i krajobraz kulturowy wokół, aż po Forst, znajdujący się obecnie po drugiej stronie granicznej rzeki – Nysy Łużyckiej (ryc. 1). Założycielem i właścicielem posiadłości był saski premier hrabia Henryk von Brühl (1700–1763). Między 1740 a 1763 r. polecił on rozbudować Brody, ustanawiając je najważniejszym miejscem postoju polskiego króla Augusta III (1698–1763) w jego podróżach z Drezna do Warszawy [Schröder, Wecke 2013]. Barokowy park przypałacowy został następnie przekształcony w park krajobrazowy. Po II wojnie światowej park przez blisko 70 lat pozbawiony był właściwej opieki i pielęgnacji (ryc. 2). Podobny los spotkał sam pałac z przyległościami (stajnie, domy kawalerskie). W dobrym stanie zachował się natomiast zabytkowy układ miejski. Po wojnie zabezpieczono bryłę pałacu (obecnie następuje wymiana olbrzymiego dachu), pozbawionego stropów wewnętrznych. Lepszy jest stan zabudowań przypałacowych, które po odnowieniu służą jako hotel i obiekt z salą konferencyjną w miejscu dawnej kaplicy (domy kawalerskie).

W ostatnich latach odbyły się już cztery seminaria parkowe w Brodach (2009, 2010, 2012, 2013).

Są one doskonałym przykładem przedstawienia idei seminariów parkowych, ze względu na czas (aktualne możliwości finansowania) i skalę działań. To niewątpliwie największe takie seminaria na terenie Polski, w których co roku bierze udział od 200 do 300 osób z kraju i zagranicy, głównie z Niemiec. Poniżej przedstawiono zasady organizacji, realizacji i dokumentacji seminariów parkowych na przykładzie przeprowadzonych w Brodach [Drozdek 2012, Małachowicz 1981, Schröder, Wecke 2013].

Etap I – przygotowanie planistyczne:

- zgromadzenie dokumentacji potwierdzającej wartość przyrodniczą i kulturową obiektu;
- uzyskanie odpowiednich zezwoleń, wraz ze zgodą na zaplanowanie działania ze strony właścicieli parku;
- uzgodnienie zaplanowanych działań z właściwymi urzędami (Urząd Ochrony Zabytków, Urząd Ochrony Przyrody ewentualnie z nadleśnictwami, urzędami nadzoru wodnego i innymi).

Etap II – zaplanowane prace i przebieg programu:

- zestawienie zaplanowanych podczas seminarium parkowego prac pielęgnacyjnych w formie pisemnej i graficznej z podziałem na obszary i grupy robocze (liczące 10–15 osób).

as Forst, currently on the other bank of the Lusatian Neisse river (see Fig. 1). The founder and owner of the estate was a Saxon prime minister, Heinrich, Count von Brühl (1700–1763). Between 1740 and 1763, he expanded the Brody estate and it became the favourite resting place of King Augustus III (1698–1763) on his journeys from Dresden to Warsaw [Schröder, Wecke, 2013]. The baroque palace park was eventually changed to a landscape park. For nearly 70 years after World War II, the park was not kept up or maintained (see Fig. 2). The same can be said about the palace and adjoining buildings, the stables and outbuildings. In contrast, the historic layout of the village has been kept intact. During the post-war period, the palace was structurally stabilized due to missing floor supports, and currently, the large roof is being replaced. The outlying buildings were in much better condition and have been renovated into a hotel and a meeting facility in what was formerly a chapel.

Park seminars have been held in Brody four times in recent years (2009, 2010, 2012, 2013). They are good examples that can be used to promote the idea of park seminars, because of the current opportunities of obtaining funding support and because of the scope of activities. The Brody seminars are definitely the largest in Poland, with 200–300 participants from Poland and abroad, mainly from Germany. What follows is a summary of the approach to

planning, organising, and preparing documentation for park seminars based on the examples at the Brody park [Drozdek 2012, Małachowicz 1981, Schröder, Wecke 2013].

Stage I – initial planning:

- collecting documentation on the natural and cultural value of the site,
- obtaining applicable permits and consent from park owners for the planned event,
- coordinating activities with appropriate governmental authorities, like the Historic Preservation Office or Nature Conservation Office, or alternatively with regional forest administration offices, water supervision office or other institutions.

Stage II – organizing work to be done and programme of events:

- listing all conservation activities to be carried out as part of the park seminar in written and graphical form, broken down by type of work and assignments for groups of 10–15 people.

Stage III – financing:

- developing a funding plan, arranging financial support for the park seminar by collecting resources, donations and contributions from sponsors, e.g. accommodation, food, equipment and supplies, transportation, fees for renting machinery and prem-

Ryc. 1. Pałac i park (w głębi) w Brodach w woj. lubuskim (fot. M. Liszewski)

Fig. 1. The palace and the park in the background in Brody, Lubuskie Province (photo by M. Liszewski)

ises, office supplies, invitations, documentation, etc.

Stage IV – nature specialists and event management:

- ensuring appropriate specialists in nature conservation and protection during the work to be done under the auspices of the seminar director, volunteer group leaders, and the appropriate authorities,
- establishing a management committee to handle planning and organization.

Ryc. 2. Pałac w Brodach w otoczeniu starodrzewu parkowego (fot. M. Liszewski)

Fig. 2. The palace in Brody and the aging trees in the surrounding park (photo by M. Liszewski)

Etap III – finansowanie:

- sporządzenie planu finansowego, zapewnienie finansowania seminarium parkowego poprzez zdobycie środków, darowizn i świadczeń sponsorów (np. zakwaterowanie, wyżywienie, sprzęt do pracy i materiały, organizację pracy, transport, czynsze za dzierżawę maszyn i pomieszczeń, ochronę ubezpieczeniową, materiały biurowe, zaproszenia, dokumentację itd.).

Etap IV – opieka specjalistyczna i zarządzanie projektem:

- zapewnienie kompetentnej opieki specjalistycznej pod względem ochrony konserwatorskiej i ochrony przyrody podczas prac, świadczonej przez kierownika seminarium i kierowników grup roboczych oraz przez właściwe urzędy;
- utworzenie w projekcie grupy zajmującej się przygotowaniem merytorycznym i organizacyjnym.

Ryc. 3. Frezowanie pni po usunięciu drzew. W tle przycięte lipy podczas seminarium w 2009 r. (fot. M. Liszewski)

Fig. 3. Grinding down the trunks of removed trees. In the background are the lime trees that were trimmed in the 2009 seminar (photo by M. Liszewski)

Etap V – wymagana infrastruktura:

- zapewnienie i organizacja infrastruktury (noclegów, wyżywienia, sali konferencyjnej, jadalni, pomieszczenia na sprzęt do pracy, przyjmowanie zgłoszeń, zapewnienie pierwszej pomocy, toalety, parking itd.).

Etap VI – kontakty z prasą i działania promocyjne:

- nawiązanie kontaktów z prasą i działania promocyjne mają na celu rozpropagowanie zaplanowanych działań (publikacje), zaktualizować zaangażowanie obywatelskie (uczestnicy seminariów parkowych) i zaprezentować efekty wykonanych prac;
- wykorzystanie wszelkich dostępnych mediów do celów promocyjnych (prasa, radio, telewizja, media drukowane, Internet itd.).

Etap VII – dokumentacja:

- dokumentowanie wykonanych i kontynuowanych prac w formie tekstów i szkiców graficznych oraz w czasie dokumentacji fotograficznej (pokazanie stanu przed i po seminarium).

Efekty przyrodnicze seminariów

Podczas dwóch pierwszych seminariów głównym celem prac w Brodach była pielęgnacja drzew, a szczególnie charakterystycznej, rozciągającej się na odcinku 1200 m

alei lip drobnolistnych (*Tilia cordata*). Od około 80 lat drzewa formowane pierwotnie w kształt kul nie były pielęgnowane, tak że z pni wyrosły ponad trzymetrowe odrosty, pod których ciężarem wiele drzew połamało się. Uratowanie cennych z punktu widzenia konserwatorskiego i przyrodniczego 228 pozostałych lip dokonało się poprzez przycięcie tuż nad wierzchołkiem pnia, względnie niewiele ponad dawnym miejscem cięcia [Chachulski 1992]. W tym celu wykorzystano specjalistyczne podnośniki. Po upływie trzech lat drzewa (poza dwoma) bujnie odbiły i wydaje się, że dobrze znoszą zachwianą dysproporcję pomiędzy koroną i bryłą korzeniową. Jednocześnie przycięto towarzyszące alejom żywopłoty grabowe, a 170 ubytków w alei lipowej zostało uzupełnionych sadzonkami lip z miejscowej szkółki w Mariance [Schröder, Wecke 2013].

W niepielęgnowanym parku przypałacowym w Brodach rozwinęła się przez dziesięciolecia dziko rosnąca roślinność, składająca się w szczególności z olszy czarnej (*Alnus glutinosa*) i klonu jaworu (*Acer pseudoplatanus*), która całkowicie zamknęła osie i przestrzenie widokowe w parku. Po wizjach lokalnych i uzgodnieniach z właściwymi urzędami zaznaczono roślinność ekspansywną i usunięto ją podczas seminariów parkowych. Wyrośnięte, mocne pnie usuniętych drzew zostały następnie sprzedane. Z uzyskanych wpływów gmina Brody zakupiła pierwsze maszyny do pielęgnacji

Stage V – required infrastructure:

- providing and managing the required facilities for accommodation, food, conference rooms, dining areas, space for equipment, processing applications, first aid, lavatories, parking, etc.

Stage VI – promoting and publicizing the event:

- liaising with the media and conducting activities to promote the event, for example in publications, stimulating public interest in park seminars and presenting the results of work done,
- using all available media for publicity purposes, press, radio, television, publications, Internet, etc.

Stage VII – documentation:

- documenting the work completed and in progress in descriptive and graphical form, including photographs of before and after the seminar.

Environmental impact of the seminars

The main purpose of the first two seminars organised in Brody was to tend the trees, especially the characteristic small-leaved limes (*Tilia cordata*) that extend along a 1.200 m avenue. The trees that had originally been pruned into spherical shapes had not been properly maintained for about 80 years, and consequently

many trees cracked under the weight of outgrowing branches nearly three metres long. In order to save the remaining 228 lime trees that are historically and environmentally valuable, cuts were made at the top of the trunks just above the original cutting point [Chachulski 1992]. Special equipment was needed for this task. In a span of three years the trees have beautifully come back to life with the exception of two, and they now seem capable of upholding the weight between the crown and the roots. The hornbeam hedges stretching along the alleys were also trimmed. A nursery in Marianka supplied 170 lime trees to replace those missing along the avenue [Schröder, Wecke 2013].

The Brody palace park grew untended for years and wild species invaded, including black alder (*Alnus glutinosa*) and sycamore maple (*Acer pseudoplatanus*), completely blocking the panoramic and scenic park views. In keeping with the local scenery and after making arrangements with the appropriate authorities, invasive plants were designated and removed during the park seminars. Large, mature trunks of removed trees were sold off and Brody municipal authorities used the proceeds to make the first purchases of equipment for park maintenance. Several rootstock milling machines and a forest mulching machine were used and grass was planted to properly restore numerous park lawns (see Fig. 3). In addition, many valuable historic tree speci-

mens were uncovered, including a pedunculate oak (*Quercus robur*), three American tulip trees (*Liriodendron tulipifera*) and two yellow buckeyes (*Aesculus flava*). Furthermore, by removing invasive species, many shrubs and ground cover plants were kept and could take hold, such as: sweet mock-orange (*Philadelphus coronarius*), common spindle (*Eunonymus europaeus*), wood anemone (*Anemone nemorosa*), dusky cranesbill (*Geranium phaeum*) or lily of the valley (*Convallaria majalis*). Bushes were also planted near the pedunculate oak to make it more difficult for self-seeding invasive species and to provide long-term protection for the valuable old tree.

During the third park seminar, two groups of volunteer workers under the guidance of archaeologists conducted research to determine the layout of former park lanes leading to the orangery, the levelled road running north from the field of black pine trees and the road in the southern orchard. This work made it possible to successfully restore one of these

Ryc. 4. Odtworzenie ścieżki w „Zaciszu Krystyny” (podczas III Międzynarodowego Seminarium Parkowego) (fot. M. Liszewski)

Fig. 4. Repairing a path going through what is known as “Christina’s refuge” (*Zacisze Krystyny*) at the 3rd International Park Seminar (photo by M. Liszewski)

Ryc. 5. Prace przy cyprysnikach błotnych (*Taxodium distichum*) (podczas IV Międzynarodowego Seminarium Parkowego w Brodach) (fot. M. Liszewski)

Fig. 5. Work done around the bald cypress trees (*Taxodium distichum*) at the 4th International Park Seminar in Brody (photo by M. Liszewski)

parku. Za pomocą kilku frezarek do karp i mulczera leśnego oraz poprzez wysiew traw udało się odtworzyć liczne łąki parkowe (ryc. 3). Ponadto odsłonięto wiele cennych okazów starodrzewu takich jak: dąb szypułkowy (*Quercus robur*) Hubertus, trzy tulipanowce amerykańskie (*Liriodendron tulipifera*) i dwa kasztanowce żółte (*Aesculus flava*). Dodatkowo, wypierając gatunki ekspansywne, zachowano, zabezpieczono i rozmnożono roślinność warstwy krzewów

Ryc. 6. Lipy po ponownym przycięciu (podczas IV Międzynarodowego Seminarium Parkowego w Brodach) (fot. M. Liszewski)

Fig. 6. Lime trees after a second pruning at the 4th International Park Seminar in Brody (photo by M. Liszewski)

i runa leśnego, taką jak: jaśminowicwonny (*Philadelphus coronarius*), trzmielina pospolita (*Euonymus europaeus*), zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*), bodziszek żałobny (*Geranium phaeum*) czy konwalia majowa (*Convallaria majalis*). Dokonano także nasadzeń krzewów w rejonie dębu Hubertus, aby utrudnić nowy samosiew gatunków ekspansywnych i trwale chronić cenny starodrzew.

Podczas trzeciego seminarium dwie grupy robocze pod kierunkiem archeologów przeprowadziły badania archeologiczne celem ustalenia przebiegu dawnych alei parkowych na drodze do oranżerii, wyrównanej drodze na północ od „łąki czarnych sosen” i drodze w południowym boskiecie. Jedną z dróg udało się doprowadzić w zakresie długości i szerokości do dawnej historycznej formy. Umożliwiono dostęp do drogi pomiędzy parkiem przypałacowym i częścią krajobrazową zwaną „Zacisze Krystyny” (dawna herbaciarnia, ermitaż), a dziś stanowiącą ścieżkę przyrodniczą Ośrodka Edukacji Przyrodniczo-Leśnej Lasów Państwowych. W tym celu zbudowano drewniany mostek akacjowy nad strumieniem zwanym Werdawą i wytyczono drogę trawiastą. Liczne inne utracone ścieżki jak w „Zaciszu Krystyny” zostały odtworzone i udostępnione (ryc. 4). Ponadto w trakcie seminarium zebrano i usunięto niezliczone ilości chwastów, śmieci i gruzu.

W czasie czwartego seminarium zbudowano między innymi: ścieżkę prowadzącą do cyprysni-

ków błotnych (*Taxodium distichum*) nad jeziorem (ryc. 5), udostępniono kolejne odcinki ścieżek w „Zaciszu Krystyny”, odsłonięto tzw. Wyspę Miłości na jeziorze oraz wykonano ponowne cięcia lip (po trzech latach od pierwszych przycinek) (ryc. 6). Przeprowadzono także badania archeologiczne, a w terminie późniejszym posadzone zostały ławki parkowe i kosze na śmieci. Podczas dwóch dni seminaryjnych, po skończeniu pracy, odbywały się koncerty muzyki barokowej i spotkania przy ognisku. Koszty seminarium wyniosły ok. 38 tys. zł. (tab. 1), z czego 65% (5798 euro) pochodziło z dofinansowania z EFRR.

Efekty społeczne i kulturowe

Seminaria parkowe przyniosły także długofalowe efekty społeczne. Zatrudniono sezonowego pracownika do prac pielęgnacyjnych w parku. Ponadto gmina Brody organizuje już po raz drugi od 2011 r. akcje grabienia liści z licznym udziałem mieszkańców Brodów. W ten sposób gmina podtrzymuje efekty seminarium parkowych. W wymiarze politycznym, gospodarczym i turystycznym znaczące są założenie i włączenie Parku Przypałacowego w Brodach do Europejskiego Związku Parków Łużyckich „Od Hrabiego Brühla do księcia Püklera” w 2010 r. Brody połączyły się w ten sposób z parkami księcia Püklera o renomie światowej,

lanes to its original length and width. This gave access to the road between the palace park and the scenic area known as "Christina's refuge", which was formerly a tea room and hermitage and today is a nature trail under the administration of the Nature and Forest Education Centre of the National Forests. The work involved making a wooden acacia bridge over the Werdawa stream and marking out a grass path. Many other paths that had been lost with time like the one going through "Christina's refuge" were rebuilt and made available for use (see Fig. 4). The work done as part of the park seminar also involved the collection and removal of innumerable weeds and a lot of trash and rubble.

The work done during the fourth park seminar included the following: making a path leading to the bald cypress trees (*Taxodium distichum*) near the lake (see Fig. 6), providing access to further sections of trails in "Christina's refuge", revealing a small island on the lake known as the Isle of Love and pruning the lime trees three years after the previous trimming (see Fig. 5). Archaeological research was also conducted, and park benches and dustbins were later installed. On each of the two seminar days, baroque music concerts and bonfires were held after the work was done. The cost of conducting the seminar came to approximately 38.000 zł (see Table 1), 65% of which (€ 5.798) was covered by the European Regional Development Fund.

Cultural and social impact

The park seminars had a long-term effect on the community. A seasonal worker was employed to do park maintenance. Additionally, Brody municipal authorities have held two leaf raking campaigns since 2011 which drew many Brody residents. The municipality has tried to maintain the community interest that arose from the park seminars. One particularly significant outcome of the seminars from a political, economic or tourist standpoint is the official establishment in 2010 of the Palace Park in Brody and incorporation with the European Association of Lusatian Parks "From Count Brühl to Duke Pükler". The town of Brody became included with Duke Pükler's parks, which have worldwide renown, namely the Muskau Park, the Branitz park and the East-German Rose Garden in Forst, Lusatia. One of the park association's major accomplishments was the installation of an information system on the by-pass route connecting the palace, the park and the town, completed in 2012 in Brody. Another feat was accomplished in the spring of 2011 with the planting of a clone of scarlet beech from Muskau at the spot where a common beech tree, *Atropurpureum* variety, had withered in the 1990s. According to the owner of the restaurant housed in the palace outbuildings, the number of restaurant guests has increased significantly

owing to the seminars. Brody municipal authorities also maintain that they have witnessed a positive impact on tourism and growing public interest from both the Polish and German sides of the border.

A direct consequence of the park seminars organised in Brody has been the opportunity of obtaining in excess of € 200.000 in funding from subsidies, work completed, use of machinery, etc. [Schröder, Wecke, 2013]. For a park in rural Poland this amount is extraordinary. In addition to the work completed in Brody, these seminars are a good example of how to build bridges between nations through continued interpersonal relationships. There are evening concerts with brass bands or baroque music, where Polish and German buglers play their instruments together. Participants of the local seminars have also expressed the belief that admirable work was accomplished in Brody in an atmosphere of camaraderie (see Fig. 7). In recognition of their

Ryc. 7. Wspólny posiłek przed pałacem (fot. M. Liszewski)

Fig. 7. Sharing a meal in front of the palace (photo by M. Liszewski)

tj. Parkiem Mużakowskim i Branitz oraz Wschodnioniemieckim Ogrodem Różanym w Forst na Łużycach. Jedną z zasług Związku Parków było zainstalowanie w 2012 r. w Brodach systemu informacyjnego na drodze okrężnej pomiędzy pałacem, parkiem i miastem. Ponadto, wiosną 2011 roku zasadzono na łące przypałacowej klon buka szkarłatnego z Mużakowa w miejscu po uschniętym w latach 90. XX wieku brodzkim buku pospolitym odm. 'Atropurpureum'. Zgodnie z wypowiedziami właściciela restauracji znajdującej się w oficynie pałacu (d. dom kawalerski) liczba gości w wyniku seminariów parkowych znacznie wzrosła. Również osoby odpowiedzialne z gminy Brody potwierdzają odczuwalne pozytywne efekty rozwoju turystyki i zainteresowanie opinii publicznej zarówno po polskiej, jak i po niemieckiej stronie.

Wskutek przeprowadzenia seminariów parkowych w Brodach powstała wartość dodana w wysokości powyżej 200 000 euro (środki pomocowe, świadczenia pracy, użycie maszyn itd.) [Schröder, Wecke 2013]. Jest to suma bardzo wysoka jak na park znajdujący się na polskiej prowincji! Oprócz udanych prac Brody są dobrym przykładem na to, jak poprzez liczne kontakty międzyludzkie można budować mosty pomiędzy narodami. Wieczorami odbywają się bowiem koncerty w wykonaniu zespołów muzyki dętej i barokowej, a polsko-niemiecki zespół sygnalistów myśliwskich

gra wspólnie. Zgłaszane wrażenia uczestników utwierdzają przekonanie, że w Brodach udało się pogodzić pracę, która przynosi wymierne efekty, z sympatyczną atmosferą spotkań (ryc. 7). W podziękowaniu za pracę wolontariusze otrzymują możliwość uczestniczenia w wykładach, koncertach, wycieczkach itd.

Wnioski

1. Pomysł zorganizowania seminariów parkowych, na wzór niemiecki, jest ze wszech miar godny polecenia w warunkach Polski, zwłaszcza na jej ziemiach zachodnich, gdzie występują liczne cenne obiekty w postaci parków przypałacowych i wiejskich. Ich rewalizacja i pielęgnowanie są często pomijane w planach inwestycyjnych nowych właścicieli czy samorządów regionalnych, z uwagi na brak środków finansowych czy świadomości ich znaczenia.

2. Tworzenie podmiotów typu stowarzyszenia, fundacje czy grupy działania wydaje się niezbędne w celu pozyskania i wykorzystania środków pomocowych pochodzących z różnych programów unijnych, włącznie z Europejskim Funduszem Rozwoju Regionalnego.

3. Należy również zwrócić uwagę na pozamaterialne korzyści wynikające z przeprowadzenia seminariów parkowych. Wspólna praca i wysiłek na rzecz poprawy estetyki otoczenia, w którym żyjemy, przy-

czyniają się do wzrostu świadomości obywatelskiej i poszanowania dobra wspólnego.

Marek Liszewski

Katedra Szczegółowej Uprawy Roślin
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Franciszek Gospodarczyk

Instytut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Literatura – Literature

1. Chachulski Z., 1992. Chirurgia drzew. LEROVIL Agencja Wydawniczo-Reklamowa, Warszawa.
2. Drozdek M.E., 2012. Park zabytkowy dobrem społeczności lokalnej [w:] Odnowa parków podworskich i zieleni miejskiej sposobem na promocję walorów turystycznych obszaru LGD. Problemy i rozwiązania. Lokalna Grupa Działania „Puszcza Notecka”, 77–84.
3. Małachowicz E., 1981. Ochrona środowiska kulturowego. Tom 1 i 2. PWN Warszawa.
4. Schröder R., Wecke C., 2013. Das Parkseminar. Gartendenkmalpflege und Naturschutz durch bürgerschaftliches Engagement am Beispiel der Parkseminare im Schlosspark Brody/Pförtchen (Polen). Cottbus, Dresden, Brody.

Tabela 1. Budżet projektu (na podstawie projektu IV Międzynarodowego Polsko-Niemieckiego Seminarium Parkowego w Brodach, Gmina Brody)

Table 1. Budget from the 4th International Polish-German Park Seminar in Brody (municipality of Brody)

Rodzaj wydatków Type of expenditure	Suma w euro/zł* Total amount in euro/zł*
Koszty projektu (tłumaczenie wniosku, ubezpieczenie wniosku, identyfikatory, wykonanie upominków) Administrative expenses (translating applications, application insurance, ID badges, souvenirs)	249/ 1066
Wydatki na uczestników (zakwaterowanie 120 os., wyżywienie 180 os.) Participant related expenses (accommodation for 120 people, food for 180 people)	3343/ 14 308
Honoraria, obsługa medyczna (koncert muzyki barokowej, wynagrodzenie archeologa, zabezpieczenie medyczne) Remuneration, health care services (baroque music concert, archaeologist fees, medical support)	551/ 2358
Inne koszty (taśma do wiązania drzewek, taśma ostrzegawcza, biało-czerwona, zakup naczyń jednorazowych, środków czystości, rękawic roboczych, paliwa i materiałów eksploatacyjnych do pił i kosiarek, usuwanie gałęzi drzew, frezowanie pni, glebogryzarka, zakup cementu i kotew, ścięcie i wywiezienie drzew) Miscellaneous expenses (tape for tying small trees, white and red warning tape, disposable plates, cleaning supplies, work gloves, fuel and supplies for saws and mowers, tree branch cutting, tree trunk grinding, soil miller, purchase of cement and anchors, felling and removal of trees)	4778/ 20 450
Suma kosztów kwalifikowanych projektu Total expenses	8921/ 38 182

*Kurs euro zastosowany do przeliczeń: 4,28

*euro exchange rate applied at 4.28

efforts, volunteers are provided an opportunity to participate in lectures, concerts, trips, etc.

Conclusions

1. The concept of organising park seminars based on those formerly held in Germany works well in all aspects under the conditions prevailing in Poland, particularly in the western regions of the country where there are numerous valuable sites, namely palaces and rural estate parks. The restoration and maintenance of estate parks are often overlooked in

the investment plans made by new owners or regional authorities, due to a shortage of funds or a lack of awareness of the intrinsic value of these parks.

2. Establishing entities such as associations, foundations or volunteer groups is indispensable for obtaining and utilizing public funds obtained under various EU programmes, including the European Regional Development Fund.

3. The importance of the intangible benefits of park seminars should also be emphasized. The joint work and effort for the sake of

improving the aesthetic features of the surrounding community contributes to increased civic awareness and respect for the common good.

Marek Liszewski

Department of Crop Production
Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Franciszek Gospodarczyk

Institute of Landscape Architecture
Wrocław University of Environmental and Life Sciences